

РЕАЛІЗАЦІЯ СИМВОЛІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСЕМИ ГОЛГОФА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується символічний потенціал конфесійної лексеми Голгофа, який має важливе значення для художнього мовлення. Досліджується поетична реалізація цього біблійзму як у традиційному символічному, так і в індивідуально-авторських символічних значеннях.

Ключові слова: конфесійна лексика, символ, біблійзм, онім, конотація, культурний фон.

В статье анализируется символический потенциал конфессиональной лексемы Голгофа, который имеет важное значение для художественной речи. Исследуется поэтическая реализация этого библеизма как в традиционном символическом, так и в индивидуально-авторских символических значениях.

Ключевые слова: конфессиональная лексика, символ, библеизм, оним, коннотация, культурный фон.

The symbolic potential of the confessional lexeme Golgotha which is of great importance for the artistic speech is analyzed in the article. The poetic realization of this Biblical word both in its traditional symbolic and in the individual author's symbolic meanings are under research.

Key words: confessional lexis, symbol, Biblical word, onym, connotation, cultural background.

Конфесійна лексика – це складна система лексичних засобів, що позначаються спільною стилізованою маркованістю, різним ступенем релігійної семантики й експресивного навантаження, різними лексико-граматичними характеристиками. Особливо потужний виражальний потенціал мають оніми-біблійзми, головне призначення яких полягає в передачі морально-етичних понять за допомогою символічних значень загальнолюдського характеру. Останні часто зазнають подальших модифікацій у поетичному контексті, реалізуючись у напрямку від абстрактного до конкретного або, навпаки, ще більше узагальнюючи зміст. За окремими винятками, вони несуть у собі великий обсяг енциклопедичних знань, багатий культурний фон, мають розвинуті емоційно-оцінні конотації, загальнонаціональну (зрідка) чи загальнолюдську символіку, причому декодування їхньої семантики в поетичному тексті не потребує від читача вузькоспеціальних знань, адже референти цих імен є широко відомими.

Так, виняткову особистісну вартість виявляє в поетичному мовленні лексема *Голгоф(т)а*, що функціонує переважно як символ і позначає близькі авторам поняття – страждання, важкі випробування, терпіння. Тому, очевидно, цей біблійний топонім є найуживанішим з-поміж подібних назв в українській поезії II половини ХХ століття. Сприйняття такого образу-символу відбувається через призму авторського «я» (принагідно зауважимо, що це є давньою і загальною тенденцією української літератури, згадаймо хоча б рядки 8-ї пісні «Саду божественних пісень» Г. Сковороди: «*Иду на Голгофу*,

біжу і поспію...»). Наприклад: «Через **Голготу** власних вір, / Як Бог, обніму Барвінкіну!» (М. Осадчий); «Почую дотик вірної руки – / І не боюсь ні часу, ні **Голгофи**...» (І. Гнатюк); «Байдуже їм, що я на чужині, / Як на **Голгофі**, мучуся в неволі, / Нестерпно зношу злигодні страшні» (І. Гнатюк); «І там, на тій **Голгофі**, як ухвалу / Суда, усім пілатам і рабам / Перед лицем святого трибуналу / І перед світом, гришним, як Адам, / Я зачитаю біблію Берлазу / Й усім за все сторццею воздам!» (І. Гнатюк); «Моя **Голгофо** – мій Холодний Яр...» (С. Сапеляк). Такий онім може ставати й виразником збірних дій чи почуттів: «У тиші цій / під цим хрестом / однак стою / аби не впасти / у мох зневіри / на нами ж створеній / **голгофі**» (Ір. Калинець); «У рай, як на **Голгофу**, йдем» (І. Світличний).

Біблійний образ Голгофи асоціативно нерозривний з поняттям дороги (як правило, на гору), що знаходить підтвердження в поетичному мовленні різних письменників: «Той вірить Магометові, той – Будді, / А християни здавна – Саваофу; / І їхня віра людяність в них будить, / пекельні душі й голови їм студить, / Полегише дорогу на **Голгофу**» (І. Гнатюк); «...вела дорога на **Голгофу**...» (В. Базилевський); «Добре, що вибрав Ти людську подобу, / Щоб на **Голгофу** вказати нам шлях» (Д. Павличко); «Іде, як на **Голгофу**. Вже ходьба / Її – що крок, то тяжча за кокуту, / Вже ні надій, ні сподів – хіба / Гора, що в небо врізується круто» (І. Гнатюк); «Така тяжка була мені дорога, / як на **Голгофу** – зржужена й крута...» (І. Гнатюк); «у часи сходжень на **Голготу** / повернення до паперу солодише / аніж блудного сина додому...» (І. Калинець); «І вже – за радість, що прийдуть / і поведуть – мов на **Голготу**, / супроти всіх вітрів, супроти / всіх хуг колимських – буде путь» (В. Стус). Голгофа в ліричних текстах 60 – 80-х років ХХ століття може ставати не тільки кінцевою, а й відправною точкою руху: «Свій хрест з **Голгофи** вознеси / на цьому місці, де провина / лише заснути вічним сном...» (Ір. Калинець).

Художній завдання іноді потребують посилення експресивно-сміслового навантаження вказаного біблійзму-символу, і тоді він набуває кількісних характеристик («Сто плах перейди, серцеокий, / сто плах, сто багать, сто **голгоф**...» (В. Стус); «Я з мужиків – стожилих і сторуких, / На сто **Голгоф** з тим вироком піду...» (І. Гнатюк)) чи просто плюративної форми («Кров допитів, неправедних арештів, / кров таборів, катівень і **голгоф**» (В. Базилевський)), або одночасно актуалізує в тексті сему 'вершина' – ознаку первинного референта імені як елемента рельєфу – та символічне значення («Я за стома воротами й замками / З тяжкого болю витещу хреста / І понесу, закутий ланцюгами / На самий верх Колимського хребта, / На шпиль **Голгофи**, обраної змалу, / Куди й висотний птах не доліта» (І. Гнатюк); «Бігаю й подумки в строфи / Слово до слова нижу, / Мов на вершину **Голгофи**, / Холодом гнаний, біжу» (І. Гнатюк)), або додає до понятійних сем таку, що вказує на якісне збільшення символічних ознак («О як він прагнув, як він прагнув, неначе болю, білоти, / геть поцуратися як багнув і благодаті й ліпоти / тієї сяйної дороги, котра **Голготую** росла, / Дніпрові щирились пороги за байдаками – без числа» (В. Стус); «І росте нічна твоя **Голгофа** / на кімнату, на квадратну – всю!» (В. Стус); «Шаную те і вірю тільки в те, / Що у душі **Голгофою** росте» (М. Руденко)).

У художніх текстах при інтерпретації образу Голгофи простежується й інша аналогія з релігійним міфом про Ісуса Христа – невідворотність, визначеність долі: «Ця Богом послана **Голгота** / веде у паділ, не до гір» (В. Стус); «Круту їм долю Бог послав: / Мов на **Голгофу**, мов на вістрі, / Крізь гвалт ганьби, крізь глум ослав / Ідуть – княгині, ідуть – пречисті, / Ідуть...» (І. Світличний); «Тобі одвіку лиш **Голгофа** зичиться, / Не-

мов це не розплата, а мета» (В. Стус); «Діди розпрягали, / Й онукам судилась **Голгофа...**» (М. Данько).

Трансформація біблійної символіки від узагальнення до конкретизації образу відбувається при введенні лексеми *Голгофа* до індивідуально-авторських метафор, виражених генітивними, субстантивно-ад'єктивними, зрідка іншими конструкціями, наприклад: «Невже нав'язані ми, / Що в чаду словоблудства і самообмов / Убиваєм в собі ненароджених геніїв, / На **Голгофі** цинізму гвалтуєм любов?» (І. Світличний); «Трудний він і тернистий, шлях на **Голгофу** слави» (І. Світличний); «На **Голгофі** / провінційного суду / Твоє світле лице / частоколом гвинтівок / відгородили / самотньо / двигаси хрест...» (І. Калинець); «Яксь модернізована **Голгофа**. / Велика зала, що напівпорожня, / Лише на покуті мотивом бога / бринів білявий тлустий чоловік» (В. Стус); «Сам Ісус прийди під сурму кличну – / Бога не помітить з вас ніхто. / Є йому **Голгофа** електрична, / Є простіша смерть / – надійна, звична: / Під залізним черевом авто» (М. Руденко); «Чорнобиль – це твоя земля, / Твій хрест важкий, твоя **Голгофа**» (Д. Павличко).

Значенний резерв символу *Голгофа* дозволяє йому реалізуватися і в іншому напрямку – розширюючи зміст та виступаючи не характеристикою внутрішньої сутності чи дій ліричного суб'єкта/адресата і не образною назвою певного почуття, місця або явища, а узагальненням цілої сукупності подій та обставин у житті великої людської спільноти: «Коли Холодний свині нас / і пах від смороду і поту, / цей поетичний лавелас / *вкраїнську оббрехав Голготу*» (В. Стус).

Цей біблійний символ може ставати й семантичною, стилістичною, образною домінантою всіх художніх засобів поетичного тексту/об'єднання текстів, функціонуючи як заголовок/компонент заголовка. Наприклад: «*Голгофа*» – назва збірки В. Сіренка і назва вірша; «*Голгофа*» – назва поеми І. Гнатюка, «*Колимська Голгофа*» – назва поетичного циклу І. Гнатюка, «*Голгофа*» – назва сонета Д. Павличка, «*Остання Голгота*» – назва вірша В. Рафальського тощо. При цьому, звичайно, відбувається актуалізація символічного значення оніма-бібліїзму, яке може зазнавати індивідуально-авторських змістових прирощень, наприклад, Д. Павличко пропонує таке філософське розуміння цього образу: «*Одна Голгофа* споконвік була: / Розбійник і творець висіли поруч, / І в темряві не розрізняли їх. / Та ми повинні бачити при світлі, / Де вбитий Бог, а де *всесвітній хам*, / *Що перед смертю розпинав народи*».

У вірші В. Сіренка «*Голгофа*» лексема *Голгофа* реалізується у трьох значеннях: перше – первинне, що означає «пагорб поблизу Єрусалима, на якому у стародавніх євреїв страчували злочинців» [2: 79]; друге – традиційно-символічне – «мука, страждання, хрест» [4: 106]; третє – символічне, авторське – велич людини, яка попри будь-які труднощі досягає мети, не скоряється життєвим обставинам, людини, яка вміє гідно «нести свій хрест». Такому переосмисленню допомагає наявність у тексті інших символів (*Єверест* – символ недосяжності, важкого підкорення чого-небудь; *хрест* – символ важких випробувань). Вони, окрім того, додатково інформують про символічність, умовність зображуваного в тексті, а слово-символ *хрест* узагалі «...відзначається надзвичайно сильним впливом символічного значення на людську свідомість. Зв'язок із муками Христа настільки тісний, що сприймається практично на підсвідомому рівні» [3: 208]. Наприклад:

Голгофа

На Голгофу наказали

*понести розп'яття **хрест**.*

*А у нього сили мало
і **Голгофа** – **Еверест**.*

*Та несе, несе бунтар
закривавлений тягар.*

*На путі каміння скрегет,
все крутіш височина.*

*Унизу холодний регіт
прокуратора луна.*

Ломить спину, в горлі сухо.

*Та він шепче: «Не впаду
у братів своїх по духу,
своїх суддів на виду».*

*І доніс. Поставив **хрест**
на **Голгофу** – **Еверест**.*

*Розпрямився. Сонця грою
аж кипить узвишся дня.*

*Десь далеко під горою –
вороги, мов комашня.*

Марнота їх, марнота.

***Хрест** у промені вроста.*

(В. Сіренко)

Випадків вживання топоніма-біблізму *Голгофа* в прямому значенні значно менше, вони пов'язані передусім з авторським інтересом до осмислення чи переосмислення сюжетів Священного Писання: «...**Голгофа**. *Хрест*. *І він на ньому – син*, / *Розп'ятий у маминій жалобі...* / *В ім'я ідеї, зціпивши уста*, / *Наводив дуло – холодно і строго*. / *А мати, наче здійснота з хреста*, / *навпошепки молилася за нього»* (І. Гнатюк); «*Я бачив, як він (Христос – Ю.Б.), падаючи з ніг*, / *Встає і знову мовчки на **Голгофу***, / *Несе хреста під вигуки і сміх»* (І. Гнатюк); «*Ісус Христос розп'ятий був не раз*. / *Там, на **Голгофі***, *це було уперше»* (Л. Костенко); «*Ще час не сплинув за водою*. / *Ще Юда спить у сповитку*. / *Он гурт з різдвяною зізвудою* / *уже на ближньому кутку*. / *Поколядують і засіють*. / *Ще, може, буде і життя*. / *Ти на **Голгофі** вже Месія*, / *а на руках іще дитя»* (Л. Костенко); «*Ти, вмліваючи, йшов на **Голготу***, / *Щоб наш рід од печалі спасти*, / *Але світ не змінився ні на йоту*, / *Повен люті й злобливої мсти»* (Д. Павличко). Водночас у поетичному тексті може актуалізуватися етимологія цієї власної назви, утвореної від арамейського слова *gûlgaltâ*, що в перекладі означає «череп»; «назва «Голгофа» дана цьому священному місцю, вочевидь, за схожістю вказаної місцевості з формою черепа, або тому, що тут часто були видні черепи страчених злочинців» [1: 167]): «*Юрма гуде, і кожен пнеться ближче*. / *Хтось навіть підбадьорює: терпи*, / *вже он **Голгофа**, он **Череповище!*** – / *хрущали під ногами **черепи**»* (Л. Костенко).

Від називання конкретних географічних об'єктів до узагальнювальних образів – так можна окреслити стилістичне призначення лексики *Голгофа*, багатий виражальний потенціал якої зумовлений передусім біблійним походженням і широким діапазоном уживання у літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия. – М., 1891. – 902 с.
2. Релігійознавчий словник / [за ред. А. Колодного і Б. Лобовика]. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
3. Сімович К. «Хресту твоєму поклоняємось, Владико»: семантика архетипу хрест в українській мові / К. Сімович // Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). – Львів : Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 201–209.
4. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2: Г – Ж. – 1971. – 552 с.

УДК 811.161.3'373.2

Дзядок М.М.

(Мазыр, Рэспубліка Беларусь)

ТАПАНІМІЧНЫЯ АДЗІНКІ, ІХ СПЕЦЫФІКА Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ

У статті розглядається топонімія творів білоруських письменників для дітей. Досліджуються структурно-семантичні, стилістичні особливості таких одиниць у тексті художнього твору, виявляються їх функції.

Ключові слова: *поетична топонімія, топонім, гідронім, ойконім, урбанонім, поетонім, дитяча література.*

В статье рассматривается топонимия произведений белорусских писателей для детей. Исследуются структурно-семантические, стилистические особенности таких единиц в тексте художественного произведения, выявляются их функции.

Ключевые слова: *топонимия поэтическая, топоним, гидроним, ойконим, урбаноним, поэтоним, детская литература.*

In article the toponymy of works by the Belarus writers for children is considered. Structural-semantic, stylistic features of such units in the text of a work of art are investigated, their functions come to light.

Key words: *toponymy, toponym, hydronym, oikonym, urbanonym, children's literature.*

Паэтычная тапанімія – сукупнасць тапонімаў (уласных геаграфічных назваў), выкарыстаных у мастацкай літаратуры [1], дастаткова актыўна даследуецца ў галіне сучаснай літаратурнай анамастыкі, аб чым сведчаць дысертацыйныя і манаграфічныя працы лінгвістаў Беларусі [2; 3; 4], Украіны [5; 6; 7] і Расіі [8].

© Дзядок М.М., 2012